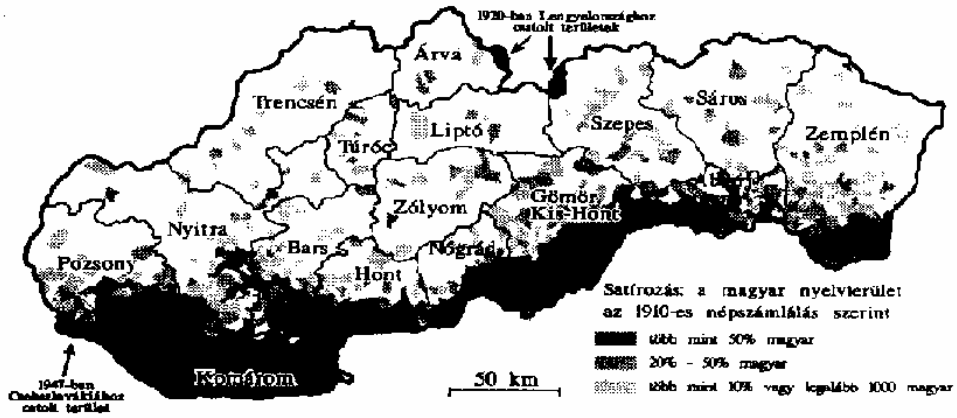
LÁSZLÓ VINCZE, **The meaning, the interconnections and the localizing function of words denoting a part of a settlement *(utca*, *mahalle*, *fertály*, *negyed, tized*, *járás)* in historical sources**

This paper explores the meaning of words denoting a part of a settlement (*utca* 'street', *mahalle* 'quarter', *fertály* 'quarter', *tized* 'quarter', *járás* <an administrative unit>) from the 15th century until now on the basis of the relevant literature. The study discusses the semantic interconnections of these words, and describes their localizing function. An overview is presented here on what positions (e.g. *tizedes*, *utcakapitány*) could be held in the administration of these quarters since the 15th century. The author draws his conclusions using the names of 33 settlements of 5 regions of former Hungary (the Great Plain, Transdanubia, Transylvania, the Northern mountain ranges, the Hungarian Uplands).

HELY- ÉS SZEMÉLYNÉVI NEOLOGIZMUSOK A FELVIDÉKEN TRIANON UTÁN

1. A trianoni békeszerződéssel a Felvidéket elcsatolták Magyarországtól. Az ottani magyarság egyik napról a másikra merőben új helyzettel szembesült, hiszen kisebbségi létbe kényszerült, s anyanyelve a hatalomváltást követően egyre erőteljesebb „csehszlovák" államnyelvi hatásoknak lett kitéve.

Az államváltás után a magyar és a szlovák nyelv alá- és fölérendeltségi viszonya is megváltozott. A magyar nyelv korábban a Dunától északra eső területeken lényegileg megszakítatlan tömböt alkotott (vö. LANSTYÁK 2000: 32). Peremhelyzete ellenére is szerves folytatása volt a magyarországi nyelvterületnek. Ez az új politikai határok meghúzását követően sem változott.

1. ábra: A magyar nyelvterület 1920–1922 között Szlovákia mai területére kivetítve (Forrás*:* Duray MIKLÓS – KVARDA JÓZSEF 1995: 220)

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.26

A 19. század végi és a 20. század eleji népszámlálások viszonylag nagy számban regisztráltak magyar ajkú népességet a magyar–szlovák nyelvhatártól északra fekvő területeken. Ennek megfelelően a nyelvi érintkezés a két népcsoport között egyszerre volt marginális és intraregionális. Marginális volt lényegileg a nyugat–kelet irányú magyar–szlovák nyelvhatár mentén, intraregionális Felső-Magyarország nagyon sok régiójában. Különösen igaz ez a Felvidék nagyobb településeire (POPÉLY 1991: 18–20).

A szlovák és a magyar etnikum közötti nyelvi–kulturális érintkezésnek évszázados hagyományai voltak (LANSTYÁK 2000: 33; POPÉLY 1991: 19; VÖRÖS 2004: 66). A nyelvhatár mentén számos olyan kistérségről és településről tudunk, ahol a lakosság egy része mindkét nyelvet jól beszélte, sőt nyelvileg és kulturálisan is kettős kötődésű volt. Tény azonban, hogy Trianon előtt a két nyelv egymáshoz viszonyított státusza a békekötés után kialakult új helyzettől jelentősen különbözött. A szlovákság 1918 után a volt felső-magyarországi térségben őshonos (autochton) kisebbségből többséggé lett, ezzel párhuzamosan az ottrekedt magyarság elveszítette többségi pozícióját. Őshonos kisebbséggé vált. A változások az egész felső-magyarországi nyelvterületet érintették. Leginkább a kompakt magyar nyelvterület nyelvi viszonyait rendezték át. A korábbi magyar államnyelvűséget a nyelvhasználat bizonyos színterein eleinte magyar–szlovák kétnyelvűség, majd később szlovák egynyelvűség váltotta fel.

A kétnyelvűsödés, illetőleg az egyes nyelvhasználati színtereken kényszerűen bekövetkező kódváltások idővel a magyar nyelvhasználatban számtalan kontaktusjelenség felbukkanását eredményezték. Jelen tanulmányban a tulajdonnevekhez köthető kódváltás két fajtája közül a bázistartó változattal kapcsolatos jelenségekről fogok szót ejteni. Ez utóbbinak az a fő jellemzője, hogy az adott kommunikációs helyzetben a vendégnyelvből vett (többnyire) szóértékű elemek és/vagy szerkezetek kerülnek át a bázisnyelvi közlésbe. Leggyakoribbnak az ún. helyzeti kódváltás tekinthető (vö. LANSTYÁK 2000: 159), amikor a kódváltást a beszédhelyzet tényezőinek megváltozásával magyarázzuk. LANSTYÁK a kódváltás leggyakoribb indítékai között a következőket említi: hiány/lapszus, felidézés, idézés, hitelesítés (vö. LANSTYÁK 2000: 161). Nyilvánvaló, hogy a személynevek, valamint a mikro- és makrotoponimák használatakor az említett jelenségekkel különféle nyelvhasználati színtereken találkozhatunk. Hogy mikor melyikkel, az többnyire a beszédhelyzet függvénye (vö. SÁNDOR 2002).

Munkámban arról is szólnom kellene, mikor és hogyan zajlottak le azok a változások, amelyek a kontaktusjelenségek útján a felvidéki magyarság nyelvében szlovák eredetű neologizmusok tömeges felbukkanását eredményezték. A folyamatot a maga összetettségében nem könnyű utólagosan rekonstruálni. Ennek több oka van. Közülük most csak ötöt emelek ki.

1. Az egyik, hogy az egyes régiókat, társadalmi rétegeket, nemzedékeket stb. másmás módon érintette a kétnyelvűség. Köztudott dolog, hogy az értelmiségi lét, az állami hivatalban betöltött pozíció, a kétnyelvű környezet, a társadalmi mobilitás stb. szinte minden esetben kikényszeríti az államnyelv elsajátítását. Az is ismert tény, hogy a két világháború között a férfiak társadalmi mobilitásuk folytán gyakrabban kerültek a kompakt magyar nyelvterületről is idegen nyelvű környezetbe (felsőfokú iskola, hivatal, katonaság stb.), mint a másik nemhez tartozók. Ezért a nőkhöz viszonyítva minden bizonnyal több volt közöttük a magyar–(cseh)szlovák kétnyelvű személy. A második világháború

után a kisebbségi helyzetben élő nők társadalmi szerepe is alapvetően átértékelődött, amely mobilitásukra is jelentős hatással volt. Ez kétnyelvűsödésüket is felgyorsította.

2. A kétnyelvűsödési folyamat rekonstruálásának másik fő akadálya, hogy nem áll rendelkezésünkre kellő minőségű korpusz a változás nyomon követésére, s ami van, az is csak a nyelvhasználat írott változatára vonatkozik. Hiányoznak azok a mikrokutatások, amelyek segítenék az ez irányú kutatásokat.

3. A kétnyelvűsödéssel kapcsolatos nehézségek közül harmadikként említjük, hogy ma sem rendelkezünk egzakt, empirikus adatokkal arról, milyen szintű szlovák nyelvtudással rendelkeznek a magukat kétnyelvűnek valló szlovákiai magyarok. Ezzel kapcsolatban csupán az önbevallás módszerére hagyatkozhatunk (LANSTYÁK 2000: 142).

4. A negyedik ok, hogy Trianon után egyes hely- és személynévi eredetű kontaktusjelenségek nem a kétnyelvűség spontán következményeként jelentek meg a magyar nyelvhasználatban, hanem mintegy külső kényszer hatására. Ezek többnyire csak az írott nyelvhasználatban vertek gyökeret. A szóbeliségben való megjelenésükről és beépülésük miként-jéről utólagosan nem tudunk árnyalt képet rajzolni. Rájuk vonatkozóan csupán a szinkrón (élőnyelvi) tények megfigyeléséből tudunk hipotetikus következtetéseket levonni.

5. Bizonyos esetekben nehéz meghúzni a határt a magyar közlésben kódváltásként jelentkező vendégelemek és a tényleges kölcsönzések között.

Jelen tanulmányomban – kutatásaimhoz kapcsolódóan – a téma szempontjából eddig kevésbé vizsgált anyakönyvi forrásokat is felhasználtam. A mikrotoponimákkal kapcsolatos megfigyeléseimet részben kataszteri térképekre, részben élőnyelvi gyűjtésekre, illetőleg a vonatkozó szakirodalomban elszórtan fellelhető megállapításokra alapozom. Az említetteket vetem össze az 1990-es évek közepétől napjainkig szerzett empirikus, élőnyelvi tapasztalataimmal. Munkámat nagyban segítette LANSTYÁK ISTVÁN monográfiája, amelyben a szerző a személynevek és helynevek használatát is röviden érinti (LANSTYÁK 2000: 172–6). Megállapításaival alapvetően egyetértek. Ezek ismétlésszerű összefoglalásától most kényszerűen eltekintek.

Magával a neologizmusnak a definiálásával kellő idő és tér hiányában nem kívánok foglalkozni. Ugyanakkor fontosnak tartom megállapítani, hogy a szakirodalomban ennek a terminus technikusnak máig nincs egységes fogalomértelmezése. Magam alapvetően „A mai magyar nyelv" című egyetemi jegyzet (vö. FÁBIÁN 1976: 483), illetőleg a MINYA KÁROLY által is idézett SZATHMÁRI-féle definíció szellemében kívánok foglalkozni a címben megjelölt témával (SZATHMÁRI 1961: 487; MINYA 2003: 13). Ennek megfelelően a nyelvi repertoárt gazdagító „szavak, kifejezések, jelentésárnyalatok, nyelvi formák" mindegyikét neologizmusnak tekintem (SZATHMÁRI 1961: 487), ha azok a nyelvhasználatban állandósultak. Természetesen tisztában vagyok azzal a nehézséggel, hogy esetenként gondot jelent meghúzni a határt az alkalmi(bb)nak számító, kódváltásból fakadó kontaktusjelenség és kölcsönszó/kölcsönzés között. Erre a tényre LANSTYÁK is felhívja a figyelmet, amikor így fogalmaz: a hely- és személynevek „esetében a határvonal a tényleges kölcsönszavak és a magyar beszédbe kódváltásként bekerülő vendégszavak közt sok esetben bizonytalan" (LANSTYÁK 2002: 96). Ha a neologizmus fogalmát tágabban értelmezzük, akkor megítélésem szerint a kontaktusjelenségek is a neologizmusok közé sorolhatók. Ha azonban szűkebben, akkor csak azok a kölcsönszók/kölcsön-

zések tartoznak ide, amelyek már a szlovákiai magyar nyelvváltozatban gyökeret vertek. Jelen munkában magam ez utóbbinak, tehát a szűkebb értelmezésnek megfelelően beszélek hely- és személynévi neologizmusokról.

Tanulmányom további részében a következő kérdéseket tárgyalom: a) Melyek azok a változások, amelyek megteremtik a feltételét a szóban forgó neologizmusok létrejöttének? b) Megvizsgálom azokat a hely- és személynévtípusokat, amelyek Trianon után a felvidéki magyar nyelvhasználatban neologizmusokként jelentkeznek. A személyneveken belül külön szólok a keresztnevekről, a családnevekről, az autográf aláírásokban fellelhető névalakulatokról, valamint a női és asszonynevekről. A helyneveken belül érintem a településneveket és a mikrotoponimákat.

2. Szlovák hatások már Trianon előtt is érték a magyar nyelvet. A nyelvi átvételek között hely- és személynevek is akad(hat)tak szép számmal. Ezek tömegesebb elterjedéséről azonban nem beszélhetünk. Jó részük csak a kétnyelvű területek magyar nyelvhasználatában kapott szerepet. Nyilvánvaló az is, hogy a 19. század végén felgyorsuló szlovák > magyar irányú asszimilációs folyamat által érintett felvidéki népesség nyelvhasználata sem volt mentes szlovák eredetű hely- és személynévi neologizmusoktól. A nyelvhatár kétnyelvű és kettős kulturális kötődésű lakosságának nyelvhasználatával kapcsolatban sem lehet megalapozatlan az a feltételezésünk, hogy az említettek magyar nyelvű megnyilatkozásaiba számtalan szlovák megnevezés vegyülhetett, közöttük tulajdonnevek is. Ezek azonban minden bizonnyal a peremhelyzetű magyarság regionalizmusai maradtak, s az ily módon létrejött hely- és személynévi neologizmusokat még a felső-magyarországi magyar beszélőközösség nagy része sem ismerhette.

Trianon után e téren is jelentős fordulat következett be. A változásban az újonnan berendezkedő hatalomnak is jelentős szerepe volt, amely a nyelvi asszimiláció egyik lehetséges útját abban látta, hogy a hatóságok a magyarlakta területeken hivatalosan államnyelvűsítik a hely- és személyneveket.

A magyar lakosság személynévanyagának kérdését viszonylag egyszerűen sikerült „rendezni". 1922 januárjától az állami anyakönyvi bejegyzésekben a magyar keresztneveket szinte egyik napról a másikra „csehszlovák" metanyelvi párokkal váltják fel (vö. VÖRÖS 1999b, 2003a). Ezzel párhuzamosan a hivatalos okmányokban a családneveket is elkezdik mellékjelezni (vö. VÖRÖS 1999b, 2004b: 308). A hatóságok a női nevek *-ová*-zását is az említett időpontban kezdik meg (vö. VÖRÖS 2004b: 309). Az anyakönyvek tanulmányozásakor külön figyelmet szenteltem a bejelentők autográf aláírásainak. Ezek alapján egyértelművé vált, hogy a bejelentők döntő többsége a „csehszlovák" szabályok szerint vezetett rovatok mellett az aláírásoknak fenntartott rovatokat magyaros aláírással hitelesítette. Tették ezt akkor is, ha a családnevek hivatalos alakjukban mellékjelezve voltak, a keresztnevek szlovák metanyelvi párjukkal lettek feltüntetve, s az anya és apa családneve és keresztneve a magyarétól eltérő ún. latinos sorrendben volt bejegyezve, a női neveken pedig ott volt az *-ová*. Ettől eltérő esetekkel csak akkor találkozhattam, ha a bejelentő „csehszlovák" volt, vagy magyar ugyan, de valamilyen állami hivatalt töltött be: községi elöljáró, postamester, postai kézbesítő, csendőr stb. (vö. VÖRÖS 2004b: 233–4). Ez a tény arra enged következtetni, hogy a „csehszlovák"-os névhasználati módoknak nem sikerült széles körben elterjedniük.

1938 végén a felvidéki területek visszacsatolásakor a személy- és helynévhasználatban is „helyreáll" a Trianon előtti magyar gyakorlat. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az I. világháború vége és a visszacsatolás között mindössze 20 év telt még csak el. Nincs egy nemzedékváltásnyi idő sem. Éppen ezért a kompakt magyar nyelvterületen a balansz kétnyelvűség kialakulásának kevés volt az esélye. Az zömében csak a nyelvhatár lakosságának egy részére korlátozód(hat)ott. A magyar–szlovák bilingvis egyének többsége minden bizonnyal magyardomináns kétnyelvű lehetett. Iskolai hátterük pedig többnyire ugyancsak magyar volt. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a csehszlovák hatóságok a közoktatásban az 1938-as visszacsatolás előtt még nem számolták föl a kiterjedt magyar iskolahálózatot. Erre majd csak az 1945–48 közötti jogfosztottság éveiben került sor. A két háború között „mindössze" a közoktatás elsorvasztása vette kezdetét, valamint a felsőfokú magyar nyelvű képzés szűnt meg létezni (vö. DOLNÍK 1997: 438; LÁSZLÓ 1998: 96, 2000: 3–7; POPÉLY 1998: 13–5).

A településnevek átkeresztelésének első lépéseként értékelhetjük az 1919-es népösszeírás és az 1921-es népszámlálás statisztikai kiadványait. Ezekben, ahol lehet, a magyar településnév előtt annak ún. „csehszlovák" nevét is feltüntetik. Természetesen ekkor még nem minden, Magyarországtól elcsatolt településnek volt „csehszlovák" neve. Igaz ugyan, hogy 1920-ban a prágai parlament elfogadja a helységnevek használatával kapcsolatos törvényt (266/1920. sz. törvény), s ennek végrehajtásaként 1921-ben kormányhatározat szabályozza a kérdést (324/1921-es kormányrendelet). Tény azonban, hogy a belügyminiszter a kisebbségek által lakott településeknek saját nevüket is jóváhagyhatta (354/1923-as rendelet). Erre akkor kerülhetett sor, ha a település lakosságának legalább 20%-a magyar volt, s az adott községnek nem volt „csehszlovák" nyelvű neve (vö. SZABÓMIHÁLY 1998: 135; VÖRÖS 2004c). A belügyminiszter 1923-ban közzétett rendelete természetesen a „csehszlovák" neveknek adott elsőbbséget. A településnevek „csehszlovákosításának" fő elvei a következők voltak: ha a települést korábbi forrásokban fellelték szláv elnevezéssel, akkor azt tették hivatalos formává. Máskor a magyar nevet tükörfordítással adták vissza. Ezek egy része azonban a magyarban eredetileg összetett szó volt. Ilyenkor gyakorta hoztak létre hibrid kalkokat (pl. *Maďarský Bél* < *Magyar-Bél*, *Cilizský Nárad* < *Csiliz-Nyárad*, *Veľký Meder* < *Nagy-Megyer* stb.). Ezt a módszert alkalmazták akkor is, ha az összetett szóból alakult magyar településnév egyik tagja archaikus elemet tartalmazott, vagy egyéb ok miatt volt lefordíthatatlan. Nagyon sok településnek egyezett a „csehszlovák" és magyar elnevezése. Ilyenkor gyakorta a transzkripció eszközéhez folyamodtak (vö. SZABÓMIHÁLY 1998: 135), s a „csehszlovákos" írásképpel adtak a névnek szlávos jelleget (mellékjelezés, magánhangzók rövidségének-hosszúságának megváltoztatása stb.).

Magam a Trianon utáni csehszlovák anyakönyvekben vizsgálódva jelentős különbséget tapasztaltam a településnevek feljegyzésében a kompakt magyar nyelvterületen és a magyar–szlovák nyelvhatáron fekvő Nyitra-vidéken (vö. VÖRÖS 2004b: 117). A Nyitrához 17 km-re fekvő Nagycétényben már 1922-től alkalmazzák az 1921-es kormányrendelet elveit. Igaz, az anyakönyvi körzethez tartozó településnevek írásképe sok ingadozást mutat. A körzet központjának számító Nagycétény ma használatos névalakja is csak 1928-tól járatos. Érdekességként említhető, hogy például a településnév az anyakönyvi kerület megnevezésében egészen 1927 végéig magyarul olvasható *(Nagycétényi*

Anyakönyvi Kerület), s csak 1928-tól „csehszlovákul": *ŠTÁTNY MATRIČNÝ ÚRAD * VO VEĽKOM CETÍNE* (azaz: *ÁLLAMI ANYAKÖNYVI HIVATAL * NAGYCÉTÉNYBEN*) (vö. VÖRÖS 2004b: 115). A két csallóközi kutatópontom egyikén – Diósförgepatonyban – viszont 1927 végéig hivatalosan is a korábbi magyar településnevet használják. Csak 1928 elejétől bukkan fel a belügyminiszteri rendeletben meghatározott részfordításos forma *(Orechová Potôň)*. A csilizközi kutatópont, *Balony* nevét egyszerűen csak átírják *Baloň*-ra (vö. VÖRÖS 2004b: 118). Ez utóbbi névalak 1922-ben bukkan fel először az anyakönyvekben. Az anyakönyvek pecsétnyomóiban is jelentős eltérés figyelhető meg a csallóközi és Nyitra-vidéki gyakorlat összevetésekor. Amint már fentebb említettem, Nagycétényben 1927-től egynyelvűsödik a pecsétnyomó felirata, s ezzel együtt értelemszerűen a magyar településnév is eltűnik a hivatal megnevezésből. A Csallóközben egészen 1934-ig használnak szlovák–magyar kétnyelvű pecsétnyomót. Ez azt eredményezi, hogy a kétnyelvű pecsétben az anyakönyvi kerület székhelyének neve is megőrződik magyarul (vö. VÖRÖS 2004b: 116).

Az 1948-as csehszlovák településnév-reformig néhány olyan községnévvel is találkozhatunk, amelynek a hatóság meghagyta a magyar nevét (pl. *Illésháza, Tallós, Vízkelet* stb.). Ezenkívül voltak olyan magyar ajkú települések, ahol az eredeti magyar nevet a dolog természetéből fakadóan a transzkripció sem érintette (pl. *Baka, Ekel* stb.). 1948-ban alapvető fordulat következett be. A 964/1948-as rendelet nyomán megjelent a „Malý soznam obcí na Slovensku", amely az összes, addig még megmaradt magyar településnevet végleg eltüntette: egynyelvű szlovákra változtatva őket. Ennek során alapvetően szakítottak a korábban eléggé általánosnak mondható tükörfordításos gyakorlattal. A régtől adatolható magyar nevek egy részét mesterségesen megalkotott nevekkel váltották fel. Az is előfordult, hogy olyan jeles szlovák személyiségnek állítottak emléket a helynévben, akinek semmiféle kötődése nem volt az adott településhez (pl. *Párkány > Štúrovo, Gúta > Kolárovo* stb.).

Az 1923-as belügyminiszteri rendelet értelemszerűen csak a településnevek hivatalos használatát szabályozta. Nem tért ki az egyéb földrajzi nevekre: az utcanevekre, a településekhez tartozó majorokra, határrészekre stb. A magyar ajkú településekről a két világháború között készült fényképek, képeslapok egy részén jól kivehetők az egyéb magyar feliratok mellett az utcanevek is. 1945-ig az anyakönyvekben a majorok, a településrészek nevét is magyarul találhatjuk (vö. VÖRÖS 2004b: 118).

A magyar közigazgatástól megörökölt kataszteri térképek a két világháború között érintetlenek maradtak. Ez az állapot a II. világháború utáni kollektivizálásig tartott. A szövetkezetesítés ott is jó alkalmat teremtett a kataszteri térképek államnyelvűsítésére, ahol a magyar ajkú lakosság változatlanul anyanyelvén nevezte meg az egyes lokuszokat. Az ún. „Evidenčné mapy" azonban – a közhiedelemmel ellenétében – nem mindenütt államnyelvűsített. Igaz ugyan, hogy egyes magyar településeken minden mikrotoponimát áttett szlovákra. Másutt viszont a magyar megnevezés mellett a szlovák változatot is feltüntette. Kisebb lélekszámú falvakban ritka kivételként előfordult, hogy az új térképekre a lakosság nyelvhasználatához igazodó névformákat (is) teljes egészében átvezették. 1972-ben új kataszteri térképeket, az ún. „Základné mapy"-kat ('alaptérkép') vezettek be. Ezek szinte kivétel nélkül egy nyelven (szlovákul) tüntetik fel a helyneveket.

Az 1948. februári kommunista hatalomátvétel után több mint három évet kellett várni a közterületi feliratokkal kapcsolatos kormányhatározatra. 1952. július 1-jétől ismét engedélyezték a kisebbségek által lakott területeken a településnevek és az utcanevek anyanyelvű megjelölését. A településneveket azonban változatlanul csak szlovákul jelölték, s az utcaneveket is csupán a Dunaszerdahelyi járásban tüntették fel magyarul is (ott sem mindenütt).

A kisebbségek körében járatos személynevek anyakönyvi bejegyzését ugyancsak az 1950-es években szabályozták. Más kérdés, hogy az erre vonatkozó dokumentumok egy része nem vált publikussá, illetőleg hiányoztak a végrehajtási szabályok. Ekkorra azonban olyan, az anyaországitól eltérő személynév-használati jelenségek kezdtek gyökeret verni a felvidéki magyarság körében, amelyeket bízvást tekinthetünk szlovák nyelvi hatás következményének. Egyik ilyen jelenség, hogy az asszonynevekről autográf aláírásokban is elmarad a *-né* képző. Helyette egyre általánosabbá válik az a gyakorlat, hogy a férjes asszony felveszi házastársa családnevét, s ahhoz illeszti saját keresztnevét (vö. VÖRÖS 2003c). Természetesen érdemes lenne nyomon követni a latinos névsorrend és az *-ová* használatának aláírásokban való terjedését is, ám itt megfelelő támpontok híján szinte lehetetlen elkülöníteni a belső meggyőződés következtében jelentkező eseteket azoktól, amelyek a jogfosztottság éveinek élményéből táplálkozó külső kényszerre vezethetők vissza. Tény azonban, hogy a hontalanság és jogfosztottság három évében sokszor a kevésbé iskolázott személyek aláírásai is teljesen igazodnak a szlovák írásmódhoz (csalánév mellékjelezése, keresztnév szlovák metanyelvi párjának használata, latinos névsorrend, női nevek *-ová*-zása, *-né* képző elhagyása az asszonynevekről). A *-né* képző elhagyása és a férj családnevének felvétele azért érdemel figyelmet, mert a korabeli anyaországi gyakorlatban az említett forma ekkor még ritkának számított. Az 1950-es évektől az is jól megfigyelhető, hogy a kommunista hatalomátvétel után már csak alig felerészben áll vissza az anyakönyvek autográf aláírásaiban a korábbi magyaros névhasználati gyakorlat. A jelzett időponttól egyazon személytől származó aláírásokban is egyre több az ingadozás. Az 1960-as évek elejére pedig egyértelműen megszaporodnak minden kutatópontomon a szlovákos aláírások (vö. VÖRÖS 2004b: 227–58). Vagyis a váltás a II. világháború utáni időszakban következik be. Hogy a jelenséget megfelelően tudjam értékelni, azt is igyekeztem kideríteni, hogy a hivatali érintkezés kutatópontjaimon az anyakönyvezés során milyen nyelven folyhatott. Minden ez ügyben megkérdezett balonyi, diósfögepatonyi, nagycétényi adatközlőm egybehangzóan állította, hogy alapvetően magyarul, hiszen a hivatalnokok az anyakönyvi kerületek központjának számító helyeken személyesen ismerték a bejelentőket. Mondhatnánk azt is, hogy ügyfél és hivatalnok földiek voltak. Csupán a kiscétényi bejelentők esetében voltak bizonytalanok az adatközlők: magyarul vagy szlovákul folyt-e a társalgás a hivatalos eljárás során. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a Zobor-vidéki Nagycétény és a két csallóközi kutatópont aláírásai sok esetben jelentős különbséget mutattak. A nyelvhatár közelsége e téren is léptéknyivel több szlovákos jelenséget produkált, mint a kompakt magyar nyelvterület. Erre vonatkozóan jelen tanulmányban az adatokat nem kívánom ismertetni, csupán ismételten a már hivatkozott forrás megfelelő helyére utalok (vö. VÖRÖS 2004b: 227–58).

A korábbi szakirodalomban a felvidéki magyar személynevekkel kapcsolatban kevésbé kapott figyelmet az egynél több keresztnév kérdésköre. Köztudott dolog, hogy a magyarság körében a 18. század végén már élt a két, esetenként három vagy annál több keresztnév adásának szokása (HAJDÚ 2003: 583). 1922 után az általam vizsgált csehszlovák anyakönyvek mindegyikéből eltűntek az ilyen nevek. 1938 és 1945 között a korábbi magyarországi gyakorlat szerinti többes keresztnévadás szokása már nem állt vissza arra a szintre, mint ami 1922 előtt tapasztalható. A mai szlovákiai magyar keresztnévadásból pedig szinte teljességgel hiányoznak a kettős (többes) keresztnevek. Nyilván olyan jelenségről van szó, amelyről nehéz ítéletet alkotni, hiszen manapság Magyarországon sem kap minden gyerek több keresztnevet, sőt az újszülötteknek régebben is csak egy részét anyakönyvezték ebben a formában. Tény azonban, hogy az I. és II. világháború után a szlovákiai magyarban általános jelenség a második keresztnév elmaradása. Ez egyértelműen a hatósági tiltásra vezethető vissza, de a hiányt közösségi szinten bátran tekinthetjük „csehszlovák" államnyelvi hatásnak. Napjainkra a korábbi törvényi tiltást liberálisabb gyakorlat váltotta fel. A 300/1993-as névtörvény 2. §-a legfeljebb három keresztnév bejegyzését engedi. Hangsúlyozni kell, hogy engedi. A közelmúltra vonatkozó kutatásaim alapján bátran állíthatom, hogy manapság a szlovákiai magyarság körében alig akadnak államilag bejegyzett többes keresztnevek. (Az egyházi anyakönyvekben fellelhető többes keresztnevek kérdését itt nem tárgyalom, mert azok a katolikusoknál nem mindig a szülők szándékát tükrözik. Az ottani többes keresztnevek egy része más, jelen tanulmányban ki nem fejthető okokkal magyarázható.)

A ragadványnévanyagban is kimutathatók szlovák nyelvi kölcsönzések. Ezek némelyike öröklődik: az adott településen több egymást követő generáció tagjaira is használatos. Az adatok hallgatóim dolgozatából származnak. Nagycétényben BALÁZSY CSILLA (BALÁZSYOVÁ 2004: 54–6), Pereden pedig BALOG ANDREA (BALOGHOVÁ 2004: 77–8) végzett kutatásokat. Nagycétényből: *Bócsik Laf-laf* (< szlk. *bôčik* 'oldalas'), *Bratyi* (< szlk. *brat* 'fivér'), *Bujna* (< szlk. *bujný* 'dús') *Drevo* (< szlk. *drevo* 'fa'), *Gyeszaty* (< szlk. *desať* 'tíz'), *Kocúr* (< szlk. *kocúr* 'kandúr'), *Kollár* (< szlk. *kolár* 'bognár'), *Krútyi* (< szlk. *krútiť* 'forgat'), *Kukajsza* (< szlk. *kukať sa* 'néz'), *Lúcska* (< szlk. *lúčka* 'rétecske'), *Múcsko* (< szlk. *múčka* 'lisztecske, liszt'), *Nyebo* (< szlk. *nebo* 'ég'), *Obor* (< szlk. *obor* 'óriás'), *Pátricska* (< szlk. *pátričky* 'rózsafüzér, olvasó'), *Pernyicky* (< szlk. *perník* 'mézeskalács'), *Pogyszem* Josko (< szlk. *Poď* sem! 'Gyere ide!'), *Práca* Jenő (< szlk. *práca* 'munka'), *Slahi* (< szlk. *šlahať* 'verdes, csapkod', vagy *Šlahačka* 'egy bizonyos tejszín'), *Sumenka* (< szlk. *Šumenka* 'egy bizonyos pezsgős italpor'), *Szipina* (< szlk. *sypať* 'szór, hint, önt'), *Szkoro* (< szlk. *skoro* mint határozószó 'nemsokára, hamarosan, korán, gyorsan', mint módosítószó: 'csaknem, majdnem, szinte'), *Szokol* (< szlk. *sokol* 'sólyom'), *Szuchí* (< szlk. *suchý* 'száraz'), *Tyiko* (< szlk. *ticho* 'csend'), *Úchil* (< szlk. *úchylka* 'elhajlás', vagy *úchylkár* 'elhajló'), *Szmatana* (< szlk. *smotana* 'tejföl'), *Zubaj* (< szlk. *zub* 'fog'). Peredről: *Csëszt* (< szlk. *česť* 'becsület'), *Csëszpráci* (< szlk. *Česť práci*! 'Becsület a munkának!'), *Chriba* (< szlk. *ryba* 'hal'), *Dobrë Ati* (< szlk. *dobre* 'jó, jól'), *Doraszt* (< szlk. *dorast* 'ifjúság' *Doszka* (< szlk. *doska* 'deszka'), *Gyëdo* (< szlk. *dedo* 'apó, öregember'), *Klëba Öcsi* (< szlk. *chlieb*, *chleba* 'kënyér'), *Kominár* (< szlk. *kominár* 'kéményseprő'), *Potom* (< szlk. *potom* 'azután, később'), *Koza Lipi* (< szlk. *koza* 'kecske'), *Lëtëc* (< szlk. *letec* 'pilóta'), *Satyi* (< szlk. *šaty* 'ruha').

A kutatópontokról tudnunk kell, hogy mindkettő a nyelvhatár közelében található. Nagycétény azonban a Nyitra-vidéken nyelvszigethelyzetű, szlovák településekkel körbevett község, Pered pedig Vágsellyétől délre, magyar települések által övezett falu a kompakt magyar nyelvterület peremén. A közölt adatok mennyiségével azt is szerettem volna érzékeltetni, hogy az eltérő tényezők minden bizonnyal a kölcsönzések mértékével is összefüggnek. Feltétlenül utalnunk kell SÁNDOR ANNA személynevekkel kapcsolatos koloni kutatásaira. Publikált adatainak ismertetésétől itt bízvást eltekinthetünk. Elegendőnek tűnik utalni rájuk (SÁNDOR 1997: 187–94; 2000: 120–4, 142). Bár a felhasznált források egyike sem foglalkozik a stílusminősítésekkel, mégis megállapíthatjuk, hogy a ragadványnevek e rétegének egy része ironikus vagy éppen pejoratív tartalmú.

A becenevek területén megfigyelhető kölcsönzésekkel kapcsolatban célzott empirikus kutatások hiányában csak közvetett adatokra hagyatkozhatom. Tény azonban, hogy a nyitrai hallgatóim által végzett kereszt- és ragadványnévgyűjtésekben kivétel nélkül találkozni becenévi eredetű szlovák > magyar irányú kölcsönzésnek számító becenevekkel is, történjen a kutatás a kompakt magyar nyelvterületen, esetleg etnikailag vegyes területen és/vagy közegben. Az alábbiakban ízelítőül BALÁZSY CSILLA (BALÁZSYOVÁ 2004: 54–6) és HLAVIČKA ILDIKÓ (HLAVIČKOVÁ 2004: 61) kéziratából idézek néhány példát. Ezek mindegyike magyar közegben magyar névviselőre használatos. Az első dolgozat a település egészén vizsgálódott, a második érsekújvári alapiskolások körében végzett gyűjtésen alapul. BALÁZSY CSILLA: *Marka (< Mária), Blazsko (< Blažej), Janocso (< Jan); Marinka (< Mária);* HLAVIČKA ILDIKÓ: *Aďa (< Adriána), Daduljenko (< Dávid), Franto (< Ferenc), Petyko (< Péter).* Megjegyzendő, hogy HAJDÚ MIHÁLY a *Petykó* becenévben magyar palatalizációs fejleményt lát. Csupán a *Petya* (< *Pety-* + *-a*) kapcsán jegyzi meg, hogy az az oroszból való átvételnek tekinthető (HAJDÚ 2003: 721). A HLAVIČKOVÁ ILDIKÓtól vett adat nem palóc területről származik. Éppen ezért vélek benne szlovák nyelvi hatásra visszavezethető kölcsönzést felismerni. Ide kívánkozik az a tény is, hogy felsőbb évfolyamos magyar iskolások körében számottevően növekszik a szlovák kölcsönzésre visszavezetető bece- és ragadványnevek száma. Ezek a kölcsönelemek egyértelműen oki összefüggésbe hozhatók az adott generáció kétnyelvűsödésének folyamatával.

A szlovák > magyar irányú bece- és ragadványnév-kölcsönzések kapcsán arra is utalnunk kell, hogy ezek az elemek nem mindig öröklődnek. Így tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy olyan neologizmusok, amelyeknek viszonylag rövid a nyelvi élete. Ebből a megfontolásból látszólag az következik, hogy a címben megjelölt téma szempontjából nyilvántartásuk sem szükséges. Ez a megállapítás az egyes kölcsönelemekre valóban igaz, ám nem feledkezhetünk meg arról, hogy manapság már a közösségi névanyagnak egy sajátos rétegét alkotják. A használatból kikopó szlovák névkölcsönzések pedig időről időre újratermelődnek. Ilyen értelemben a névanyag egészét tekintve sajátos, újfajta rétegről van szó az adott közösség bece- és ragadványnév-állományában.

Itt kell felhívnunk a figyelmet egy olyan tényre, amelyre fentebb már léptennyomon utaltunk. Nevezetesen arra, hogy Trianon után a szlovákiai magyarság anyanyelvi és államnyelvi kontextusban való megnyilatkozási között a névviselés és névhasználat tekintetében is megbomlik az összhang. Mire is utalok ezzel a megállapítással? Arra, hogy például a felvidéki magyarok döntő többségének két keresztneve van. Egy,

amelyet hivatalosan használ: többnyire szlovákul, de néha bázistartó kódváltásként magyarul is (például az önkormányzathoz hivatalosan benyújtott kérvény, ahol a névnek elvileg magyar nyelvű szövegben is egyezni kell a személyi okmányokban feltüntetett alakkal); s egy másik, amely anyanyelvi környezetben járatos. Így jönnek létre egyazon személy esetében az *Alžbeta – Erzsébet, Helena – Ilona, Jozef – József, Vojtech – Béla* típusú kettősségek. Kivételnek számítanak ez alól azok, akiket *Ildikó*, *Csilla*, *Csaba*, *Zsolt* stb. vagy *Anna*, *Mária*, *Dániel*, *Erik*-féle stb. névvel anyakönyveztek. Az *Ildikó*, *Csilla*, *Csaba*, *Zsolt* stb. típusúak azért, mert a keresztnévnek nincs szlovák párja, az *Anna*, *Mária*, *Dániel*, *Erik* stb. csoportba tartozók azért, mert szlovák–magyar viszonylatban ún. neutrális nevek.

A kényszerűen csehszlovákosított családnevek használatáról a kettős használatra vonatkozó állítás már nem terjeszthető ki egyértelműen, mert írásban zömmel az állami anyakönyvi formához igazodnak. Tehát azoknak, akiknek a csehszlovák érában valamelyik felmenője családnevét például *Földes*-ről *Földeš*-re, *Kocsis*-ról *Kočiš*-ra stb. átírták, azok a név hivatalos lejegyzésekor általában megtartják az anyakönyvbe bejegyzett formát. Természetesen előfordul az is, hogy például egy *Földes* nevű személy a diplomamunka előlapján mellékjellel tünteti fel a nevét *(Földeš)*, de az autográf aláírásában már mellékjel nélkül találjuk a családnevet.

Itt kell szót ejtenünk arról is, hogy az 1920-as években bekövetkező változások bizonyos mértékű népességmozgásokkal is jártak. A magyar vagy magyar jellegű településekre beköltöző hivatalnokok keresztnévanyagát értelemszerűen a magyar lakosság is használja. A dolog természetéből fakadóan nem fordítják le, hanem átveszik őket. Említőnévként akkor is ezt a kódot használják, ha nyelvileg homogén, illetőleg heterogén csoporton belül folyik a kommunikáció. Jelen helyzetben homogénnak tekinthető a csoport, ha a) csak magyarul beszélők; b) magyardomináns szlovák–magyar kétnyelvűek és csak magyarul beszélő egynyelvűek vesznek részt az interakcióban. Heterogénnak tekinthető a csoport, ha a) csak magyarul beszélők és szlovákdomináns szlovák–magyar kétnyelvűek; b) magyardomináns, valamint szlovákdomináns magyar–szlovák kétnyelvűek, illetőleg erősebb és gyöngébb identitású szlovákul tudó magyarok és magyarul tudó szlovákok hozzák létre az interakciós helyzetet. Ezek már valóban neologizmusokként jelentkeznek. Azt is mondhatnánk: a „csehszlovák" személy új denotátumként új megnevezést hoz magával. Ugyanezt állíthatjuk a helyi és országos politikában szerepet játszó szlovák személyek nevéről. Nyilvánvaló, hogy ezek egy része nemcsak az írott nyelvben (például a sajtóban), hanem a beszélt nyelvben is részévé válik a (mai) magyar nyelvhasználatnak. Máig szabály, hogy a szlovákiai magyarság a cseh és szlovák identitású személyek nevét anyanyelvén is abban a formában használja, ahogy az a forrásnyelvben járatos (vö. LANSTYÁK 2000: 172).

A magyar nyelvterületre több hullámban beköltöző/beköltöztetett cseh és szlovák népesség családnévanyagát is magával hozta. Ezek is neologizmusokként jelennek meg a magyar nyelvhasználatban. Érdekes adalékként jegyzem meg, hogy a nyugat-szlovákiai régióban található négy kutatópontom családnévanyagát vizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy a 19. század végétől napjainkig a különböző népességmozgások ellenére is viszonylagos állandóságot mutatott a szláv és magyar családnévanyag aránya, de a peremhelyzetű Csallóközben is magasabb részesedést mutattak a szláv eredetű családne-

vek (11% fölött), mint amit általában az anyaországi településeken végzett kutatások kimutatnak (vö. VÖRÖS 2004b: 302). A nyelvhatárnak számító Nyitra-vidéken pedig 40% fölött részesedtek a szláv eredetű családnevek (vö. VÖRÖS 2004b: 303).

A magyarok által (is) lakott települések neve a keresztnevekhez hasonló kettősséget mutat (vö. LANSTYÁK 2000: 172–4). A szlovákiai magyarok a Felvidék nagyobb településeit anyanyelvükön általában magyar változatban említik. Kivételnek számít talán *Túrócszentmárton* s elvétve *Rózsahegy*, amelyek a szlovákból kölcsönzött *Martin*, illetőleg *Ruzsomberok (Ružomberok)* alakban használatosak. Ezzel a kérdéssel jelen tanulmányomban részletesebben nem kívánok foglalkozni.

A magyarok által (is) lakott felvidéki településeken az utcanevek és egyéb mikrotoponimák általában anyanyelvi alakban használatosak. Ezt a gyakorlatot erősítik a kétnyelvű feliratok. Kivétel természetesen itt is említhető. Magyar nyelvű hivatalos beadványban a lakcím megjelölésekor szükségszerűen kódváltás történik. A magyarok által lakott településeken a kétnyelvű utcanév-feliratok megléte ellenére is előfordulhat, hogy kódváltásra kényszerülnek a beszélők. Ennek illusztrálására álljon itt legutóbbi révkomáromi élőnyelvi példám. Az újságárus pavilonnál magyar nyelvű személy érdeklődik a magyar ajkú trafikosnál, merre találja az általa keresett városszéli utcát, amely kevéssé ismert helynek számít. A helyzet jobb megértéséhez tudni kell, hogy Révkomáromban manapság kétnyelvű feliratok jelzik az utcákat: fölül szlovákul, alatta magyarul találjuk a közterület megnevezését.

– Jó napot! Nem tudná megmondani, merre találom az *Öntöde utcá*-t?
– Pillanat. (A trafikos előkeresi a térképet, amely „természetesen" egynyelvű szlovák.) … Milyen utcát mondott?
– *Öntöde utcá*-t. … (A trafikos lázasan keres a térképen.) Nincs rajta a térképen?
– Kis türelmet!
– *Zlievarenyszká*-t tessék keresni! (*zlievareň* 'öntöde')
– Ja, nézze csak! Az itt van az erődnél.

Ugyancsak tapasztalatból tudom, hogy Nyitrán a városrészeket és utcaneveket is kódváltással nevezik meg az ott élő és dolgozó magyarok. Arra a kérdésre, hogy hol lakik, hol dolgozik stb. valaki, természetes a válasz, hogy a *Chrenová*-n, *Farská*-n, *Fraňa Mojtu*-n, *Klokočiná*-n; *Piaristická*-n, *Štefániková*-n. Ezek a dolog lényegéből fakadóan olyan kölcsönzések, amelyek a magyarban neologizmusoknak tekinthetők.

3. Tanulmányom utolsó részében azt vizsgálom, milyen típusai vannak a szlovák eredetű neologizmusoknak. Az egyes csoportokat főként személynévi anyaggal illusztrálom, mivel a témával foglalkozó szerzők ezekkel mint lexikai neologizmusokkal meglehetősen mostohán bántak. Ettől a gyakorlattól csak a közvetlen névkölcsönzések bemutatásakor térek el.

A szlovákiai magyarok anyanyelvű megnyilatkozásaiban a hely- és személynévi kontaktusjelenségeknek több csoportját is megfigyelhetjük. Ezek a következők: közvetlen névkölcsönzések, alaki kölcsönzések, jelentésbeli kölcsönszók, alaktani kölcsönzések, szórend, pragmatikai kölcsönzés (diskurzus) (vö. LANSTYÁK 2002: 8, 10; 2003: 94–105; SZABÓMIHÁLY 1998: 154–5). Magával a névkölcsönzéssel kapcsolatos elméleti

fejtegetésekre, annak sajátos terminológiai problémáira, specifikus felvidéki szempontjaira csak utalok, amikor az egyes típusokat példák segítségével bemutatom. Részletes taglalásukra azonban nem vállalkozom. Ezekről a kérdésekről LANSTYÁK ISTVÁN tanulmányában olvashatunk (LANSTYÁK 2002b, 2003).

3.1. Közvetlen kölcsönzéseknek azokat a neveket tekintem, amelyek mind a szlovákban (SzSz), mind a szlovákiai magyarban (SzM) megvannak, de hiányoznak az anyaországi (MM) szókincsből (LANSTYÁK 2003: 8). Fentebb ezekre már több példát is idéztem, de majd mindegyiknél jeleztem, hogy besorolásuk beszédhelyzettől függően történik az alkalminak tekinthető kontaktusjelenségek vagy a szűkebben értelmezett, névkölcsönzésnek tekinthető neologizmusok közé. Például: magyar nyelvterületen kívüli nagy településnevek: *Martin, Ružomberok;* magyarlakta településnevek: *Doľný Štál, Orechová Pôtoň, Veľký Cetín;* magyar nyelvterületen kívüli kisebb településnevek: *Čičmany, Prečín;* magyar nyelvterületen kívüli települések mikrotoponimái: *Chrenová*, *Farská*, *Fraňa Mojtu, Klokočina; Piaristická*, *Štefánikova;* szlovák ajkú személyek családneve: *Bujna, Chovanček, Vrba, Vrabec;* szlovák ajkú személyek keresztneve: *Alžbeta, Martina, Blažej, Juraj*.

3.2. Azokat a névalakulatokat, amelyeknek a hangalakja a szlovákban (SzSz) és az anyaországi magyarban (MM) hasonló, de mégis némi különbséget mutatnak, jelentésszerkezetük pedig hasonló vagy azonos, és szlovákos alakjukban (is) használatosak a szlovákiai magyarban, azokat a továbbiakban alaki kölcsönzéseknek (vö. LANSTYÁK 2002: 8) minősítem, például: *Alica* (SzM) 'Alíz', vö. *Alica* (SzSz), de *Alíz* (MM); *Adela* (SzM) 'Adél', vö. *Adela* (SzSz), de *Adél* (MM); *Alena* (SzM) 'Heléna ~ Ilona', vö. *Alena* (SzSz), de *Ilona ~ Heléna* (MM); *Lucia* (SzM) 'Luca', vö. *Lucia* (SzSz), de *Luca* (MM); stb.

A keresztnevek közül alaki kölcsönzéseknek tekinthetjük a szlovák–magyar metanyelvi párok közül azokat, amelyeket korábbi munkáimban közeli névpárokként említettem. Mikor tekinthető alaki kölcsönzésnek az ilyen nevek? Akkor, ha magyar nyelvű kontextusban használják őket. Ilyen például a magyar nyelven megírt diploma, amelyben a szerző szlovák formában adja meg a nevét. Ugyanilyen jelenségnek fogható fel a magyar nyelven megírt konzulensi, opponensi vélemény, a különféle hivataloknak benyújtott kérvények és egyéb hivatalos iratok, ahol a személynév feltüntetésekor mindig kódváltás történik. Ezáltal magyar–szlovák vegyes kódú szöveg jön létre. LANSTYÁK férfineveket is említ az alaki kölcsönzés példái között (LANSTYÁK 2002: 8), de megítélésem szerint ebben a nem túl nagy számú csoportban arányait tekintve több a női, mint a férfinév. Más kérdés, hogy bázistartó kódváltáskor a szlovák–magyar viszonylatban alakilag rokon névpárok kontaktusjelenségként gyakorta felbukkanhatnak. Például: *Agneša* (SzM) 'Ágnes', vö. *Agneša* (SzSz), de *Ágnes* (MM) (Az *Agneša* a szlovákban *Agnesa* is lehet, de ezzel a névvariánssal csak ritkán találkoztam.); *Kristína* (e. *krisztína*) (SzM) 'Krisztina', vö. *Kristína* (SzSz), de *Kisztina* (MM); *Zsaneta* (SzM) 'Zsanett', vö. *Žaneta* (SzSz), de *Zsanett* (MM); *Marian* (SzM) 'Marián', vö. *Marian* (SzSz), de *Marián* (MM); *Marek* (SzM) 'Márk', vö. *Marek* (SzSz), de *Márk* (MM); *Vincent* (SzM) 'Vince', vö. *Vincent* (SzSz), de *Vince* (MM); stb. Ilyenkor elvileg egyenlő arányban találkozhatunk férfi-, illetőleg nőnevekkel. Ezek azonban még nem (mindig) tekinthetők szűkebben értelmezett neologizmusoknak.

3.3. A jelentésbeli kölcsönzések olyan idegen nyelvi hatásra visszavezethető lexikai elemek, amelyek alapjelentése a szlovákiai magyarban idegen nyelvi hatásra – jelen esetben szlovák hatásra – egy vagy több poliszémikus jelentéssel bővül (LANSTYÁK 2002: 8). Véleményem szerint ilyennek tekinthetők az utólag mesterségesen párosított nevek: *Béla* (SzM) 'Béla ~ Vojtech ~ Belo', vö. *Vojtech* (SzSz) ~ R. szlk. *Belo* (SzSz), de *Béla* (MM); *Gyöngyvér* (SzM) 'Gyöngyvér ~ Perla', vö. *Perla* (SzSz), de *Gyöngyvér* (MM); *Gyula* (SzM) 'Gyula ~ Július', vö. *Július* (SzSz), de *Gyula* (MM); *Jenő* (SzM) 'Jenő ~ Eugen', vö. *Eugen* (SzSz), de *Jenő* (MM); stb. Meglátásom szerint ugyancsak itt említhetők azok a nevek, amelyek több névvel is párosíthatóak, de a szlovákiai magyarban alapvetően a szokásjog alapján ezek közül egynek feleltetik meg őket. Például: *Aranka* (SzM) 'Aranka ~ Aurélia', vö. *Zlatica* (SzSz), de *Aranka* (MM); *Győző* (SzM) 'Győző ~ Viktor', vö. *Viktor* (SzSz), de *Győző* (MM); *Ilona* (SzM) 'Ilona ~ Heléna', vö. *Helena* (SzSz), de *Ilona* (MM); *Margit* (SzM) 'Margit ~ Margaréta', vö. *Margita* (SzSz), de *Margit* (MM); *Teréz* (SzM) 'Teréz ~ Terézia', vö. *Terézia* (SzSz), de *Teréz* (MM); stb.

3.4. Alaktani kölcsönzésnek tekintem a szlovákiai magyarban azokat az eseteket, amikor a névalakban a magyar etimonú névhez szlovák névképző járul. Névtani szempontból tulajdonképpen csak a birtokos képzőket tekintjük kimondottan névképzőnek (HAJDÚ 2003: 810–1). A mai szlovákban ilyennek tekinthető az *-ová*. Az *-ová* végződésű nevek azonban csak akkor számítanak alaktani kölcsönzésnek, ha használatukkor bázistartó kódváltás történik. A magyar nevek *-ová*-zásának négy változatával számolhatunk: a) latin névsorrenddel magyar keresztnév és *-ová*-zott családnév: *Csilla Béresová, Ildikó Nagyová, Enikő Forrová*; *Béresová Csilla, Nagyová Ildikó*; b) magyaros névsorrenddel *-ová*-zott családnév és magyar keresztnév: *Forrová Enikő*; c) latin névsorrenddel és magyar metanyelvi párral feltüntetett keresztnév és *-ová*-zott családnév: *Erzsébet Forróová, Ilona Violaová*; d) magyaros névsorrenddel *-ová*-zott családnév és magyar metanyelvi párral feltüntetett keresztnév: *Forróová Erzsébet, Violaová Ilona*.

A neutrális női keresztneveket tartalmazó névegyüttesekről külső szemlélődőnek végképp nehéz eldönteni, hogy melyik kategóriába sorolandók, ezért ezeket nem is említettem az előbbi példákban (pl. *Anna Baloghová, Nagyová Mária* stb.), pedig egy részük minden bizonnyal itt kaphatna helyet.

Itt kell említést tennünk a *Presinszky* > *Presinszká, Kosznovszky* > *Kosznovszká* típusú vegyeskódúság jelenségéről, amely időről időre szlovákiai magyar női neveken is fel-felbukkan. Erről a jelenségről mint alaktani kölcsönzésről csupán akkor beszélhetünk, ha magyar nőnek *-ský* végű, szláv eredetű családneve van, s a beszélő magyarul is használja a nőnemű végződést. Ilyenkor a szlovák nyelvi minta hatására történik a helynévképző megfelelő nembeli alakváltozatának *(-ská)* használata. A jelenség oka a nyelvtani nem hangsúlyozásában keresendő, bár bázistartó kódváltáskor a helyzet megítélését némileg az a tény is bonyolítja, hogy ilyenkor a nyelvhasználó minden bizonnyal a hivatalos, anyakönyvezett névformát akarja követni. (Itt kívánom megjegyezni, hogy a régebbi állami anyakönyvekben ezt a formát csak az anya nevének feltüntetésekor lelhetjük meg, mivel az újszülöttnek szánt rovatban csak a keresztnév szerepel. Ugyanakkor az anyakönyvi kivonatban a családnévnek szánt rovat már a szóban forgó névtípust is tartalmazhatja.) Ez utóbbi vegyeskódú kölcsönzési típus többnyire az írott nyelvhasználat kódváltásaként figyelhető meg.

Egészen érdekes alaktani kölcsönzések azok az *-a, -ó* végződésű magyar családnevek, amelyekről *-ová*-zásukkor bázistartó kódváltáskor szlovák mintára elmarad az *-a, -ó*. Magam ezeket is idetartozónak gondolom, hiszen a szlovák az *-ová* előtt éppen azért ejti ki a magyar neveken is a kérdéses hangokat, mert nembeli végződéseknek érzi őket. Fölöslegesnek találja a nyelvtani nem kétszeres jelölését a *Bakó, Viola, Varga*-féle családneveken (vö. VÖRÖS 2003: 628–9). Ezért végzi el a törlés műveletét, miközben az *-a, -ó* a kérdéses neveken nem a nyelvtani nemre utalás szerepét látja el, hiszen a magyarban ilyen kategória nincs is. (Megjegyzendő, hogy a szlovákban a néven található semleges nemű végződés természetesen mindig rövid. A magyar etimonú nevet is a vonatkozó morfofonetikai szabály alapján mindig rövid *o*-val ejtik és írják. A palóc nyelvterületen is megfigyelhető a szóvégi magyar *ó*-k rövidülése, például *Balko, Bako; Fero, Jozso*.)

Szlovákiában manapság is nagyon sok magyar ajkú nő visel *Baková, Violová, Vargová* alakú családnevet. A Trianon utáni anyakönyvekben a jelenség kutatópontjaimon 1925 tájékán bukkan föl először, s máig nyomon követhető. Napjaink Szlovákiájában természetesen minden magyar nemzetiségű családnak törvény adta joga eldönteni, hogy az *-a, -ó* végű családneveket miként kéri anyakönyveztetni. A *Bakó, Viola, Varga* típusú nevek tehát: *Baková, Violová, Vargová* vagy *Bakóová-*, *Violaová-, Vargaová*-féle alakban jegyeztethetők be. Ennek megfelelően használatuk is kettőséget mutat. Az első csoportban bázistartó kódváltáskor tehát kétszeres szlovákos jeggyel találkozhatunk.

3.5. Szórendi kölcsönzésnek a családnév és keresztnév latinos sorrendű használatának magyar beszédhelyzetben való megjelenését tekintem. Amint fentebb más csoportoknál láttuk, a jelenségről bizonyos helyzetekben nehéz eldönteni, hogy alkalmi vagy állandósult jelenséggel van-e dolgunk. Latin névsorrenddel magyar keresztnév és családnév: *Enikő Horváth, Anikó Varga, Emese Szabó, Gyöngyi Fükő, Tünde Fazekas; Ákos Neszméri, Attila Gál, Csaba Benkő, Szabolcs Kiss, Zsolt Nyitrai*; latin névsorrenddel magyar keresztnév és *-ová*-zott családnév: *Csilla Béresová, Ildikó Nagyová, Enikő Forrová*; *Béresová Csilla, Nagyová Ildikó*.

Megjegyzendő, hogy technikai okokból bizonyos helyzetekben a szlovákban is találkozhatunk a magyarossal egyező névsorrenddel. Erről a jelenségcsoportról tehát csak akkor mondhatjuk, hogy szlovák hatást mutató kölcsönzés, ha a név a magyar közlésben bázistartóként jelenik meg. Ez utóbbi esettel pedig számtalan helyzetben találkozhatunk. Ilyennek mondhatjuk például azt a kontextust, amikor az egyetemen benyújtott diplomamunka magyarul íródik, a cím, a köszönetnyilvánítás, a becsületbeli nyilatkozat csak magyarul található a dolgozatban, de az aláírás a fentebb felsoroltak valamelyik típusával egyezik.

3.6. A kölcsönzések kapcsán zárásként a személynevekkel összefüggésbe hozható, pragmatikai síkon (diskurzus) jelentkező kontaktushatásokról is szót kell ejtenünk. Erről LANSTYÁK fentebb hivatkozott tanulmányában ugyancsak olvashatunk (LANSTYÁK 2002: 104–5).

Nyitrai környezetemben magam is felfigyeltem arra, hogy az idősebb magyar kollégák egymás nevét említve gyakorta használnak puszta családnevet akkor is, ha mindez nem bántó éllel történik: „Hívd fel este *Cselényi*-t!”, „Szóljatok *Révész*-nek is!”, „*Szeberényi* még nem érkezett meg?”. Az ötven év alattiaknál udvarias említéskor mindez családnév + becenév együttesével vagy csak puszta keresztnévvel, esetleg becenévvel

járatos: „Hívd fel este *Presinszky Karcsi*-t!", „*Bauko Jani*-nak is szóljatok!"; „Hívd fel este *Karcsi*-t!", „*János*-nak is szóljatok!". Az idősebbeknél megfigyelt jelenséget magam is szlovák nyelvi hatást tükröző pragmatikai kölcsönzésnek tekintem, hiszen a szlovákban ez a forma udvarias említésnek számít.

A nők említésekor is életkori különbségek szerinti tagozódást figyeltem meg. Az idősebb magyar kollégák egymást – különösen akkor, ha az illető nem férjezett és/vagy a keresztnevét sem ismerik – gyakorta családnév + *-ová* alakban *(Gazsiová, Nagyhová, Végová)* említik (vö. LANSTYÁK 2002: 104). A fiatalabb magyar generációkban csupán a szlovák iskolai háttérrel rendelkezők élnek ezzel a változóval, s közülük is főleg azok, akik az egyetemen szlovák munkahelyi környezetben dolgoznak. Férjes asszonyoknál váltakozva használatos családnév + *-ová* vagy családnév + *-né* képzős formában (*Nagyová ~ Nagyné, Vassová ~ Vassné* stb.). Alapvetően ehhez a formához is idősebb kollégák folyamodnak. Okaként már ARANY A. LÁSZLÓ is a (nyelvtani) nemre való utalás kényszerét említette (vö. ARANY: 1939–1940/1998: 19). Nyitrai magyar diákjaim magyar tanáraikat alapvetően a magyarországi udvariassági formáknak megfelelően szólítják és említik, szlovák tanáraikat magyarul is szlovák nyelvi mintákhoz igazodva („Voltam *Bujná*-nál", „*Kučirek* nem volt bent?", „*Bujnová* holnap is vizsgáztat"). A magyarországi változatban (MM) ehhez a módhoz bizalmas közlésben folyamodnak a diákok. A szlovákiai magyarban (SzM) semlegesként és bizalmasként egyaránt járatos. Itt tehát minden bizonnyal szlovák (SzSz) hatás feltételezhető.

4. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy Trianon óta a magyar nyelv felvidéki változatát számtalan olyan szlovák nyelvi hatás érte, amely a kontaktusjelenségek révén közösségi szinten is életképesnek bizonyuló hely- és személynévi neologizmusok sokaságát eredményezte. Ezek teljes körű számbavétele elsősorban a névtani munkák feladata lenne, hogy a nyelvtudomány más területei is kamatoztathassanak az eredményekből. Jelen tanulmányt – ötletadóként – csupán az első lépések egyikének szántam, hiszen a téma alaposabb kifejtését csak a szükséges mikro- és makrokutatások pótlásával látom megvalósíthatónak.

Irodalom

ARANY A. LÁSZLÓ 1939–40/1998. A kétnyelvűség jelenségeinek pszichológiai alapjai. In: *Tanulmányok a magyar–szlovák kétnyelvűségről*. Szerk. LANSTYÁK ISTVÁN – SIMON SZABOLCS. Pozsony. 7–31.

BALÁZSYOVÁ, CSILLA 2004. *Nagycétény község ragadványneveinek rendszere.* Kézirat.

BALOGHOVÁ ANDREA 2004. *Pered község ragadványneveinek rendszere.* Kézirat.

DOLNÍK ERZSÉBET 1997. Sorsunk – iskoláink. A magyar anyanyelvű oktatás Szlovákiában. *Magyar Tudomány* 438–48.

DURAY MIKLÓS – KVARDA JÓZSEF 1995. Közigazgatás Csehszlovákiában napjainkig. In: *Az önkormányzat az önrendelkezés alapja*. Komárom.

FÁBIÁN PÁL 1976. A szókészlet. In: *A mai magyar nyelv*. Szerk. RÁCZ ENDRE. Budapest. 459–99.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.

HLAVIČKOVÁ, ILDIKÓ 2004. *Skúmanie krstných mien v Nových Zámkoch (Keresztnevek vizsgálata Érsekújvárban).* Kézirat.

KISS JENŐ 2003. A magyar nyelvtörténet korszakolása. *Magyar Nyelv* 385–93.
LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony.
LANSTYÁK ISTVÁN 2002. A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői. In: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában.* Szerk. LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA. Pozsony. 84–108.
LANSTYÁK ISTVÁN 2003. *Szókészleti kontaktusjelenségek a magyar nyelv szlovákiai változataiban.* Kézirat.
LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2002. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*. *Tanulmányok és dokumentumok.* Pozsony.
LÁSZLÓ BÉLA 1998. A (cseh)szlovákiai oktatásügy szerkezete, valamint közigazgatási és jogi keretei 1945 után. In: *A csehszlovákiai magyar művelődés 1918–1998*. Szerk. FILEP TAMÁS GUSZTÁV – TÓTH LÁSZLÓ. Budapest. 94–167.
LÁSZLÓ BÉLA 2000. A szlovákiai oktatásügy a kilencvenes években. *Fórum* 3–29.
MINYA KÁROLY 2003. *Mai magyar nyelvújítás*. Budapest.
POPÉLY GYULA 1991. *Népfogyatkozás*. *(A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945.)* Pozsony.
POPÉLY GYULA 1998. A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)Szlovákiában 1918–1945. In: *A (cseh-) szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. 2. (Oktatásügy, közművelődés, sajtó) Szerk. FILEP TAMÁS GUSZTÁV – TÓTH LÁSZLÓ. Budapest. 5–93.
PUSZTAI FERENC 2000. A 20. század műveltségváltásai és nyelvi változásai. *Magyar Nyelv* 385–91.
SÁNDOR ANNA 1997. Kolon ragadványnevei. In: *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai.* Szerk. B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY. Budapest–Miskolc. 187–94.
SÁNDOR ANNA 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony.
SÁNDOR ANNA 2003. *Az informális és formális beszédhelyzetekben előforduló kontaktusjelenségek sajátosságai*. Kézirat.
SZABÓMIHÁLY GIZELLA 1998. A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellemzői „csehszlovák"iában 1918–1998 között. In: *A csehszlovákiai magyar művelődés 1918–1998.* Szerk. FILEP TAMÁS GUSZTÁV – TÓTH LÁSZLÓ. 122–65.
SZATHMÁRI ISTVÁN 1961. *A magyar stilisztika útja*. Budapest.
TÖRÖK TAMÁS 2002. *Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében*. Budapest.
VÖRÖS FERENC 1999a. Die „kollektiven Techniken der Namensgebung" der ungarischen Minderheit in der Slowakei im Gegensatz zu den Assimilationsbestrebungen der Obrigkeit In den Orten Zselíz (Želiezovce), Diósförgepatony (Orechová Potôň) und Nagycétény (Veľký Cetín). In: *Culture of the Time of Transformation. II International Congress. The Cultural Identity of the Central-Eastern Europe.* Poznań. 373–83.
VÖRÖS FERENC 1999b. Anyakönyvi adalékok a csehszlovákiai és szlovákiai magyarság jogfosztottságához 1918-tól napjainkig. *Névtani Értesítő* 21: 204–12.
VÖRÖS FERENC 2003a. Felvidéki magyar neveink sorsa a 20. században. *Szőrös Kő (Nyelvész különszáma)* 1: 24–40.
VÖRÖS FERENC 2003b. Adalékok a magyar nevek -ovázásához. In: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA. Budapest. 628–33.
VÖRÖS FERENC 2003c. Családnevek az idő dimenziójában Nyugat-Szlovákiában. *Fórum* 3: 85–100.
VÖRÖS FERENC 2004a. Családnevek etnikai és felekezeti szempontú vizsgálata. In: *Studia artis grammaticae et litterarum*. Szerk. SÁNDOR ANNA – VÖRÖS FERENC. Nyitra. 47–73.
VÖRÖS FERENC 2004b. *Családnévkutatások Szlovákiában*. Pozsony.
VÖRÖS FERENC 2004c. Névpolitika a Felvidéken. Nyelvpolitika a Kárpát-medencében. In: *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* 1. Szerk. BALÁZS GÉZA. Budapest. 367–81.

VÖRÖS FERENC 2004d. Nyelvcsere – névcsere a Zobor-vidéken. In: *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere.* Szerk. P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányához 29. Budapest. 247–55.
VÖRÖS OTTÓ 2004. A határon túli névkutatás és hozadéka a nyelvi tervezésben. In: *Magyar Névtani Kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben 2003. október 17–18.* Szerk. FARKAS FERENC. Budapest. 135–8.

VÖRÖS FERENC

FERENC VÖRÖS, **Neologisms of place- and personal names in the Uplands (Slovakia) after the Treaty of Trianon (1920)**

The region known as the Uplands (Felvidék) was disannexed from Hungary by the Treaty of Trianon in 1920. Becoming an ethnic minority, the Hungarians of this region had to face a completely new situation; their language was exposed to the increasing influence of the (Czecho-) Slovakian official language. Initial bilingualism was quickly substituted by monolingualism of the official language, in many spheres of life. The authorities of the period renamed the settlements, Slovakianized the microtoponyms, and registered the personal names according to the norms of the official language. As a result, the grammatical structure of the names changed. – Within the new circumstances, which were completely different from the ethnic and linguistic situation before Trianon, new and previously rarely used linguistic structures were adopted into the local Hungarian language use. At first the appearance of these neologisms could be ascribed to language contact. Later many of them became an integral part of the language variety used by the Hungarians living in the Uplands. The process described above took place both in its speed and in its intensity within the passing of some generations. – The first part of the study explains why the above mentioned name-structures, characteristic of the official language, have been spreading in the local Hungarian language use since 1920. In the second part, the author classifies these neologisms due to the language contact situation. With respect to the most important types of usage, the author clarifies whether these name forms are occasional borrowings or they are stable neologisms in the local Hungarian language today.

BUDAPESTI KÁVÉHÁZNEVEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKÁNAK VÉGÉIG

1. A dolgozatban az I. világháború kitörése és az 1919-es kommün vége közti periódus üzletneveit vizsgáljuk, amely időszakban ugyan az újonnan adott nevek száma nem nagy, de egyes típusainak gyakorisága alapján ezen évek névadási gyakorlata eltér a világháborút megelőző és a Tanácsköztársaságot követő időszakától.[1]

[1] Az I. világháborút közvetlenül megelőző időszak kávéházneveinek legfontosabb forrásai: *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék.* 1914. Franklin Társulat, Bp., é. n. és *Magyarországi Szállodák, Vendéglők és Kávéházak Címtára.* 1914. K. n., Bp., é. n. A világháború kitörését követő periódusból az 1920-as évek legelejéig sajnos csak két szakmai címjegyzék lelhető fel, így ezen évekből ezek jelentik a legfontosabb névforrásokat: *A Budapesti Állami Távbeszélő Előfizetőinek Foglalkozások Szerint Összeállított Szaknévsora.* [1914. dec.] Magyar Könyvnyomda és Kiadóvállalat Rt., Bp., é. n. és